

Oświecenie – filozofia i światopogląd epoki

1. Ramy czasowe epoki

Oświecenie to prąd kulturalny oraz okres w historii Europy przypadający na lata 1688 – 1789

2. W Polsce ramy chronologiczne epoki to lata 1740 – 1822. Termin **oświecenie** wywodzi się z **j. niemieckiego die Aufklärung**, oznacza **rozjaśnienie**. Okres oświecenia w dziejach określany jest też często jako **wiek rozumu**, **wiek filozofów**, **wiek światła**.
3. Polskie oświecenie dzieli się na trzy etapy:
 - Czasy saskie zwane też późnym barokiem
 - Czasy Stanisławowskie – rozwój kultury i oświaty
 - Okres schyłkowy (od I rozbioru po wydanie *Ballad i romansów* Adama Mickiewicza)
4. Prądy myślowe i filozofia
 - **Empiryzm** – pogląd, zgodnie z którym poznanie świata jest możliwe jedynie za pomocą doświadczenia
 - **Deizm** – doktrynę filozoficzno-religijną, według której Bóg stworzył świat, ale nie ingeruje w niego.
 - **Ateizm** – pogląd filozoficzny negujący istnienie Boga oraz świata pozagrobowego
 - **Libertynizm** – ruch umysłowy, który nawiązywał do renesansowego humanizmu, kwestionował autorytet kościoła, nawiązując do swawolnego stosunku wobec zasad etycznych
 - **Racjonalizm** – kierunek filozoficzny wskazujący na rozum jako jedyne narzędzie poznania prawdy, kwestionował wiarę i dogmaty
 - **Immanuel Kant** – Niemiecki myśliciel, twórca filozofii krytycznej. Głosił bardzo rygorystyczne przekonania dotyczące moralności. Jedną z najdomyślniejszych opinii na ten temat została w zdaniu „Niebo gwaździste nade mną prawo moralne we mnie”
 - **John Locke** – według tego angielskiego filozofa, człowiek rodzi się jako tabula rasa (czysta tablica), która w trakcie życia jest zapisywana. Locke uważał że doświadczenie i wychowanie kształtują człowieka, mają na niego wpływ poglądy i zachowanie. Wskazywał na dwa sposoby zdobywania doświadczenia. Pierwszy wynika z oddziaływania na jednostkę czynników zewnętrznych, drugi to doświadczenie samego siebie (refleksje o sobie) „Nic się nie dzieje bez przyczyny”
 - **Jean Jacques Rousseau** – był wielkim przeciwnikiem. To w postępie i uspołecznieniu jednostki upatrywał źródeł zła. Rousseau uważał, że z natury pochodzi wszelkie dobro. Wbrew, powszechnie panującemu w epoce, kultowi rozumu ludzkiego, twierdził że to serce ma nadrzędną wartość. Był twórcą **sentymentalizmu**, oraz autorytetem bardzo wówczas poczytanego dzieła Nowa Heloiza.

- **Wolter** – francuski pisarz i filozof. Opowiadał się za równością wszystkich ludzi wobec prawa, a także uznaniem zasady, że każda jednostka może mieć własne przekonania. Był racjonalistą i przeciwstawiał się fanatyzmowi religijnemu. Jako deista wierzył w istnienie Boga, który jest najważniejszy. Uważał jednak że jest On jedynie Stwórcą, który nie ingeruje w funkcjonowanie swojego dzieła. Wolter swoje poglądy zamieścił w tekstach filozoficznych np. listy filozoficzne
 - **Denis Diderot** – Francuski pisarz, krytyk literatury i sztuki, filozof i encyklopedysta. Na podstawie obserwacji świata przyrody wyniósł wniosek, że Bóg nie istnieje, bowiem nie ma tam śladów jego działania. Właśnie w świecie przyrody można odnaleźć podstawy moralności. Zasłynął przede wszystkim jako współautor **28-tomowej encyklopedii**. Najbardziej znanym dziełem Diderota jest powiastka filozoficzna Kubaś Fatalista i jego pan
5. Literatura ogólna – charakterystyka

W literaturze oświecenia współwystępowały trzy prądy:

- **Klasycyzm** – nawiązywał do **starożytnych wzorców** propagował estetykę ładu i harmonii. Sztuka powinna naśladować rzeczywistość (mimesis), a literatura o charakterze dydaktyczno-moralistycznym musi spełniać funkcje użyteczne
- **Sentymentalizm** – opozycyjny do klasycyzmu. Zamiast kultu rozumu, gloryfikuje świat ludzkich uczuć, a pochwała dobrodziejstwa, kultury zastępuje zachwytem nad pięknem przyrody. Wewnętrzne przeżycia człowieka i natura są najczęściej podejmowanymi tematami dzieł przedstawicieli tego nurtu.
- **Rokoko** – podstawowym wyznacznikiem pisarstwa rokokowego była forma tekstu, które powinna wzbudzić swoją kunsztownością budować zachwyt. W przeciwieństwie do klasycyzmu teksty miały cieszyć odbiorcę, pełnić jedynie funkcję rozrywkową a nie użyteczną, dlatego były pozbawione treści ideologicznych.

6. Przedstawiciele literatury oświecenia

a) **Klasycyzm**

- Ignacy Krasicki – bajki, satyry
- Franciszek Bohomolec – pan dobry
- Franciszek Dmochowski – sztuka rymotwórcza
- Daniel Defoe – przypadki Robinsona Kruzo
- Jonatan Swift – podróże Guliwera

b) **Sentymentalizm**

- Franciszek Karpiński – tęsknota na wiosnę, Laura i Filon
- Dionizy Kniaźnin – Dwie lipy, dwie gałązki
- Jan Jakub Rousseau – Nowa Heloiza

c) **Rokoko**

- Jan Potocki – rękopis znaleziony w Saragossie
- Pierre Choderlos de Laclos – niebezpieczne związki

7. Gatunki literackie

- **Bajka** – krótka powiastka pisana wierszem lub prozą, której bohaterami są zwierzęta, ludzie rzadziej rośliny lub przedmioty
- **Satyra** – gatunek poetycki obejmujący utwory piętnujące przejawy życia społecznego, obyczajowego i politycznego
- **Poemat heroikomiczny** – parodia starożytnego eposu bohaterskiego. Ma charakter żartobliwy i satyryczny.

- **Powieść epistolarna** – powieść obyczajowa w której świat przedstawiony **poznajemy z listów bohaterów**
- **Powieść sentymentalna** – utwór narracyjny przedstawiający **przeżycia psychiczne** o silnym napięciu, ukazujący często uczucia miłosne, jej bohaterami są często **ludzie prości**, mieszańce.
- 8. **Wojciech Bogusławski** – Polski aktor, śpiewak operowy, reżyser, pisarz, dramaturg, tłumacz, propagator ideologii oświecenia, mason, dyrektor, Teatru Nowego w Warszawie, założyciel teatru w Kaliszu, wielki reformator i ojciec teatru polskiego.
- 9. **Franciszek Karpiński** – Polski poeta, główny przedstawiciel nurtu **sentymentalnego** w polskiej liryce. Był zafascynowany kulturą ludu. Tłumacząc psalmy, przykładał dużą wagę do jasnego i czytelnego języka. Krytykował przekłady **Kochanowskiego** za rozwlekłość, niezgodność z oryginałem i zbyt częste nawiązywanie do mitologii. Napisał m.in. sielanki: Laura i Filon oraz pieśni (Bóg się rodzi, kiedy ranne wstają zorze)
- 10. **Ignacy Krasicki** – biskup warmiński, arcybiskup, książę sambijski, hrabia świętego Cesarstwa Rzymskiego, prezydent Trybunału Koronnego w Lublinie, poeta, publicysta. Jeden z głównych Przedstawicieli polskiego oświecenia. Nazywany „**Księciem poetów polskich**”. Dzieła: Hymn do miłości
- 11. **Julien Ursyn Niemcewicz** – Polski dramaturg, powieściopisarz, poeta, współautor projektu konstytucji 3 maja
- 12. **Sztuka oświecenia** – w sztuce oświecenia występowały dwa style: rokoko, klasycyzm
 - **Rokoko** – wyodrębnione z baroku, odznaczał się lekkością i dekoracyjnością form, zamiłowaniem do ornamentyki roślinnej, swobodną kompozycją, płynnością linii oraz motywami egzotycznymi
 - **Klasycyzm** – nawiązywał do schematu antycznego (piękno, ład, harmonia, proporcja)

